

В. Рубель

ПОЛІТИЧНИЙ ПОРТРЕТ ЯМАТОСЬКОГО ЦАРЯ БУРЕЦУ: СПРОБА КРИТИЧНОГО ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ

Постать яматоського окімі (“царя”) Бурецу (498–506) ніколи не викликала принципових розбіжностей серед істориків у плані оцінних характеристик його “царювання”. Вже в працях видатних представників класичної японської історіографії XIII–XIV ст. Дзіена (1155–1225) та Кітабатаке Тікафуси (1293–1354) імператор Бурецу характеризувався як один з найгірших володарів в історії “Країни Висхідного Сонця”, оскільки за своє дуже нетривале правління він встиг “вчинити усе можливе із поганого” [1], чим довів державу до “стану настільки поганого, що його міністрам лишалось тільки горювати” [2].

Спиралася така оцінка на свідoctва давньояпонських офіційних літописів, насамперед “Ніхон сьокі” (“Записаних анналів Японії”, 720р.), де царюванню Бурецу відведено окремих сувій – 16-й (з тридцяти, з яких складається “Ніхон сьокі”). Образ правителя, що його малює перед нами означена хроніка, й дійсно, не залишає, на перший погляд, сумнівів стосовно його державних “талантів” і морального обличчя. Які тільки страхиття не приписують йому придворні хроністи: вбивство вагітної жінки заради того, “щоб подивитися, що у неї в утробі”, катування невинних людей шляхом вискубування нігтів та волосся, присилування жінок до прилюдних сексуальних контактів з жеребцями, схильність до пияцтва, обжерливості й відвертого садизму [3]. Правда, істориків завжди турбувало те, що літописні “зłodіяння” Бурецу напрочуд до дрібних подробиць збігалися зі злочинними вчинками деяких китайських імператорів, описаних у таких давніх трактатах, як “Чуньчю”, “Цзочжуань”, “Шуцзі”, “Шицзі” та ін. Але, навіть відзначаючи цей доволі дивний історичний парадокс, брати під сумнів загальне негативне ставлення до особи Бурецу як політика й як людини ніхто не наважувався.

Так некритично сприйняті свідoctва ранньосередньовічних японських хроністів, відредаговані у 720 р. царевичем Тонері, набули статусу незаперечної істини, в якій і сумніватися було незручно. Проте уважніший аналіз інформації, що міститься у працях середньовічних літописців і істориків, дозволяє поставити під сумнів більшість з “навішаних” на Бурецу звинувачень, а застосування системного методу реконструкції минулого виводить дослідника на принципово іншу оцінку ролі цього царя в подіях, що мали місце у державі Ямато на рубежі V–VI ст.

За даними, що містяться в “Гукансьо” (“Записках дурня”) вже згаданого пробуддійськи наетроєного середньовічного японського історика Дзіена, Бурецу “зійшов на престол у віці 10 років і царював, доки йому не виповнилося 18

років" [4], що уже дозволяє засумніватися в тому, чи міг він, будучи неповнолітнім, самостійно вершити державні справи й організувати садо-мазохістські оргії у душі найкривавіших тиранів китайського минулого. По-друге, даючи означеному яматоському царю вкрай несхвальну характеристику, ті ж "Ніхон сьокі" змушені визнати, що "ставши дорослим, він (Бурецу – В.Р.)... почав добре розбиратися в законах та до заходу сонця займався державними справами і заглиблювався у сутність злочинів, не розкритих людьми, аби тільки вони (злочинці) не уникли покарання. При розслідуванні справ він намагався знайти істину" [5]. Наявність "сильного характеру" в імператора визнавав також Кітабатаке Тікафуса [6] – історик, який, будучи фактичним прем'єр-міністром уряду Південного двору під час "війни двох династій" (XIVст.), мав необмежений доступ до будь-яких архівних документів, а отже міг цілком обґрунтовано зробити такий висновок. Усе це ніяк не узгоджується з оцінками Бурецу, висловленими тими ж хроністами та істориками у наступних абзацах їхніх же праць, що примушує нас уважніше придивитися не лише до самої по-статі скандального імператора, а й взяти до уваги загальну політичну ситуацію в державі Ямато V–VI ст., аби розкрити причину означеного джерельного різнобою і, можливо, розвіяти деякі історичні міфи та стереотипи.

Державне обличчя Ямато означеного періоду визначали два основних політичних феномени: кланово-генеалогічна система кабане, заснована на чіткому квазістановому розподілі всіх яматоських родів на кілька категорій залежно від "аристократичності" й воєнно-економічного потенціалу кожного конкретного клану [7], а також інститут двовладдя, у межах якого сакральній особі царя-імператора залишали статус і функції первосвященника національної релігії "сінто" та надзвичайно обмежені представницькі ознаки формального "володаря", а найсильніший реально на даний момент рід виконував загальнодержавні владні функції в політичній, економічній, воєнній і дипломатичній сферах [8]. З початку V ст. таким кланом-диктатором при "божественних", однак безвладних царях із числа "нащадків богині Сонця Аматерасу" був рід Кацурагі. Проте у середині століття його винищили конкуренти, а новим диктатором Японії став клан Хегурі [9]. Це опосередковано підтверджують також матеріали "Ніхон сьокі", де зазначається, що до сходження на престол Бурецу "головний міністр Хегурі-но Маторі на свій розсуд керував країною й прагнув стати (офіційним) володарем в Японії" [10]. Але така ситуація, з одного боку, ніяк не могла влаштувати інші аристократичні клани Ямато (Імбе, Мононобе, Накатомі, Отомо та ін.), які не поступалися "родовитістю" Хегурі й теж претендували на владні повноваження при царському дворі. По-друге, при всіх зусиллях останнім так і не вистачило силових потужностей та державних талантів для досягнення й збереження суспільно-політичної стабільності у країні, котру на Далекому Сході завжди цінували як найвище благо і за відсутність якої правителів ніколи не

жалували. (Між іншим, слово "хен" ("зміна") й досі має в японській мові дещо негативний відтінок, а ієрогліфосполучення "тайхен" ("велика зміна") означає "кошмар"). Навіть успіхи яматосців у війнах з айнами та іншими аборигенними "варварами" архіпелагу (а японці вихвалялися, що знищили 111 "варварських" племен на заході й півночі Хонсю [11]) не переконали воєнно-політичних конкурентів Хегурі в державницьких талантах диктаторського клану, що рельєфно засвідчили наступні події 498 р.

Саме у такій складній ситуації в тому році царем Ямато офіційно проголосили (після смерті його батька Нінкена) 10-річного "Завзятого вояка" (японською Бурецу).

Думається, не треба пояснювати, що самостійною політичною фігурою малолітній окімі ("цар") бути ніяк не міг, тому перш за все варто з'ясувати, хто привів його до влади?

Відповідь на це запитання дають ті ж "Ніхон сюкі". Там прямо говориться, що після офіційної коронації Бурецу глава роду Хегурі (Хегурі Маторі) "розгнівався, почав лютувати з кожного приводу і перестав виявляти ознаки чемності підданого". Більше того, він збудував нібито для царевича новий палац, проте сам вирішив туди перебраться [12]. А заступився за неповнолітнього царя Отомо Канамура – глава воєнізованого аристократичного клану Отомо. Його родовиті вояки становили особисту охорону царської родини [13] й тому мали всі можливості зайняти місце Хегурі як роду-диктатора країни. Отже, Бурецу був ставлеником Отомо у міжклановій політичній боротьбі, що викликало таку нервову реакцію з боку Хегурі.

Розв'язка протистояння настала наприкінці того ж 498 р. (можливо, на початку 499 р.), коли загони Отомо зненацька оточили будинок головного міністра Хегурі Маторі та, спаливши захисні стіни, вирізали всіх його захисників. Рід останнього поголовно винищили, включаючи не лише самого екс-прем'єра, а і його дітей та братів [14]. Протягом наступного місяця члени клану Отомо добили всіх незгодних, після чого новим диктатором Японії став Отомо Канамура, який формально передав владу 10-річному Бурецу.

І тут у джерелах відбувається дивна зміна акцентів. Раптово в текстах хронік самодержавним володарем "Країни Висхідного Сонця" з'являється перед нами малолітній "імператор", який постійно зловживає своєю владою, витрачає здоров'я на безглузді бенкети й оргії, а у віці 18 років невідомо від чого помирає у власному палаці Намікі. Що ж могло так кардинально підірвати здоров'я 18-річного юнака, який нічим не хворів, жив, як свідчать літописи, в теплих палацах, їв ситно та носив тільки шовковий (тобто найбільш гігієнічний для середніх віків) одяг? [15] Епідемія у тогочасній Японії не зафіксовано, про якусь індивідуальну хворобу царя Бурецу теж не згадується, а про високий рівень догляду за священною особою імператора в класичній Японії свідчить хоча б

приклад окімі Інґьо (412–453), який, будучи паралізованим [16], процарював 41 рік і помер у віці 80 років! [17] Немає в джерелах також даних про загибель Бурецу внаслідок якогось нещасного випадку, а отже, залишається єдино можливе пояснення його ранньої смерті – вбивство політичне. На це вказує наявність в офіційних двірцевих хроніках опису "зłodіянь" означеного царя явно наклепницького характеру.

Хто ж міг убити молодого імператора із "сильним характером", який, ставши повнолітнім, намагався детально займатися державними справами, тобто спробував повернути імператорській родині всю повноту влади у країні?

Звичайно, ми навряд чи колись дізнаємося про ім'я конкретного вбивці занадто енергійного царя. Але про те чия рука водила цим убивцею, можна судити з достатньо високим ступенем достовірності. Адже зацікавленими в його знищенні були насамперед члени клану Отомо, диктаторським повноваженням яких Бурецу наважився покласти край. За що й поплатився. А враховуючи, що офіційні документи про хід подій при дворі писалися на початку VI ст. під пильним оком членів зазначеного клану (які контролювали у той момент політичну, економічну та військову складові державного організму Японії), а хроністи VIII ст. переписали до "Ніхон сьокі" саме офіційний погляд на події, зрозуміло, чому Отомо для виправдання царевбивства породили легенду про "найгіршого імператора японської історії", загадкову смерть якого можна було спокійно списати на "кару богів".

Опосередковано означену версію подій підтверджують подальші політичні колізії. Два наступних роки Канамура не міг знайти бажаних зійти на престол, а царевич Ямато-хіко (майбутній цар Кейтай (507–531)), коли йому запропонували стати "імператором", втік від Отомо у гірські хащі [18], в яких намагався сховатися від свого можливого "благодійника". Відшукали його вояки диктатора у малолюдних землях Тікацу-Аваумі? [19] тільки після тривалих пошуків, після чого силоміць доставили в район сучасної Осаки, примусивши царевича "погодитися" стати окімі. Мабуть, Кейтай знав, чим насправді скінчилося життя його попередника Бурецу, а тому до останнього відбивався від сумнівної честі стати "кишеньковим імператором" войовничого диктатора з роду Отомо.

Останньою спробою антистомівського опору при дворі першої половини VI ст. можна вважати заколот 527 р., який організував Цукусі-но Кімі Іхаї. Будучи непоганим полководцем, він повинен був очолити черговий похід яматосців у Корею. Проте, отримавши під свою команду значне військо (за явно перебільшеними даними "Ніхон сьокі", останнє становило майже 60 тис. вояків [20]), Іхаї "організував таємну змову" і розпочав війну. Але за що й проти кого? Про це літописи мовчать. Однак, знаючи політичну ситуацію в "Країні Висхідного Сонця" після смерті Бурецу, не важко уявити, проти кого спрямував свій меч

Цукусі-но Кімі Іхаї. Державою керували члени роду Отомо. Вони ж контролювали двір політично безсилою окімі Кейтая, а отже антидержавний заколот міг бути організований тільки проти владного засилля цього воєнно-аристократичного клану, оскільки інших диктаторів у тогочасній Японії просто не було.

Опозиція отомівському всевладдю виявилася настільки потужною, що придушення заколоту зайняло півтора роки, а перемогу над Іхаї Отомо здобули тільки завдяки підтримці членів іншого впливового воєнно-аристократичного роду Мононобе. За це останні здобули статус другого клану країни, а за чверть століття самі стали політико-мілітаристським гегемоном Японії, відтиснувши Отомо на другі ролі у державній ієрархії Ямато. Тим більше, що в цій боротьбі Мононобе підтримали клани Накатомі, Імбе та Урабе, тісно пов'язані з виконанням жрецьких сінтоїстських дій.

Для імператорської родини Японії смерть Бурецу мала глобальні стратегічні наслідки. В умовах строкатої географії островів й постійного протиборства з аборигенами "народ ямато" потребував жорсткої політико-релігійної єдності, оскільки без неї він (як народ – завойовник) не міг стабільно розбудувати власну державність та відвоювати необхідні землі у численних айнів, невловимих ама, войовничих кумасо й інших мешканців архіпелагу, що конкурували з ямато за вкрай обмежені природні ресурси Японських островів. Забезпечити таку єдність могла чітка клановість усіх державно-політичних інститутів і непорушна стабільність "сакральна-божественної" царської родини "нащадків Аматерасу" як первосвящеників "сінто" та церемоніально-номінальних "володарів" країни. Означені фактори врятували царську родину Ямато від цілковитого позбавлення формальних ознак влади хоча б номінально-представницького характеру. Проте доведена сумним досвідом Бурецу неспроможність царів Ямато вирвати в кланів із свого аристократичного оточення контроль над військовими, економічними й дипломатичними складовими державного організму призвела до остаточного утвердження у тогочасній Японії політичного інституту двовладдя, в умовах якого "Країна Висхідного Сонця" перебувала до "Перевою Тайка" (645 р.), і до якого традиційна японська державність неодноразово поверталася протягом усієї подальшої історії.

Таким чином, системний аналіз наявних джерельно-документальних матеріалів, що містяться у старояпонських хроніках та працях середньовічних істориків країни, дозволяє стверджувати, що яматоський цар Бурецу (498–506) зовсім не був таким кривавим садистом і безвідповідальним правителем, яким намагаються його представити "Ніхон сьокі". Він був енергійним, наполегливим, але недосвідченим політиком, який ставив за мету обмежити владні зазіхання придворних аристократичних родів та запровадити в "Країні Висхідного Сонця" монархічну державність на чолі з повновладним царем у душі типової централізованої східної деспотії. Програвши воєнно-політичну боротьбу потужно-

му клану мілітаризованих аристократів Отомо, Бурецу був ними у 506 р. знищений, а потім підданий в офіційних двірцевих літописах наклепницьким безпідставним звинуваченням з метою приховування факту підступного царевбивства.

Означений результат воєнно-політичного протистояння у державі Ямато початку VI ст. сприяв остаточному утвердженню в політичній системі Японії інституту двовладдя, який вирішальною мірою визначив рельєфну специфіку соціоісторичної еволюції традиційної японської державності на фоні суттєво відмінної від неї класичної китайсько-конфуціанської політичної моделі, притаманної у середні віки найближчим материковим сусідам "Країни Висхідного Сонця" – Китаю й Кореї.

1. Кітабатаке Тікафуса. Дзіно сьотокі [Записки про правильне наслідування божественних імператорів]. – Токіо, 1969. – С. 88.
2. Дзіен. Гукансьо [Записки дурня]. – Токіо, 1967. – С. 134.
3. Докл. див.: Ніхон сьокі [Записані аннали Японії]: В 2 т. – Т.2. – Токіо, 1996. – С. 14–16.
4. Дзіен. – С. 134.
5. Ніхон сьокі. – Т. 2. – С. 8.
6. Кітабатаке Тікафуса. – С. 88.
7. Докл. див.: Ніхон сьокі - Аннали Японії: В 2 т. – Т.1 – СПб., 1997. – С. 413–414.
8. Докл. див.: Воробьев М. В. Япония в III–VII вв. Этнос, общество, культура и окружающий мир. – М., 1980. – С. 155–159.
9. Сила-Новицкая Т. Г. Культ императора в Японии: мифы, история, доктрины, политика. – М., 1990. – С. 8.
10. Ніхон сьокі. В 2 т. – Т. 2. – Токіо, 1996, – С. 8.
11. Бичурин Н. Я. (Иакинф). Собрание сведений о народах, обитавших в Средней Азии в древние времена: В 2 т. – Т. 2. – М., 1950. – С. 45.
12. Ніхон сьокі. – Т. 2. – С. 8.
13. Манъёсю ("Собрание мириад листьев"): В 3 т. / Пер. с яп. и коммент. Глускиной А. Е. – Т. 3. – М., 1972. – С. 369.
14. Ніхон сьокі [Записані аннали Японії]. – Т. 2. – С. 12–13.
15. Там же. – Т. 2. – С. 16.
16. Там же. – Т. 1. – С. 432.
17. Кітабатаке Тікафуса. – С. 85.
18. Ніхон сьокі. – Т. 2. – С. 19.
19. Кодзікі. Норіто [Записи про справи давнини. Молитовні тексти]. – Токіо, 1994. – С. 335.
20. Ніхон сьокі. – Т. 2. – С. 34.